

BILIM
VE
SANAT
VAKFI

M e c
m u a

1998/4

İÇİNDEKİLER

Bir Deniz Gücü Olarak İngiltere'nin Deniz
Stratejisi

M. AKİF KAYAPINAR

1

Rusya'nın Askerî Yayıllma Stratejisinin
Esasları

SÜLEYMAN BESUL

11

Sovyet Savaş Döneminde Almanya'nın
Strateji Arayışları

SELAMİ ÇALIŞKAN

18

Bir Deniz Gücü Olarak İngiltere'nin Deniz Stratejisi M. Akif Kayapınar

Büyük Britanya İmparatorluğu; Roma, Osmanlı, Habsburg gibi toprak bütünlüğü olan kara parçalarının üzerinde hakimiyet kurmuş imparatorluklardan gerek gelişim süreci ve gerekse de takip ettiği askeri stratejiler açısından önemli farklılıklar arz etmektedir. Adı geçen imparatorlukların gelişme politikaları kara temelli olduğu için uyguladıkları stratejiler de bu eksende oluşmuştur. Deniz gerektiğinde kullanılan yan bir unsurdur. Oysa Britanya İmparatorluğu sahibolduğu coğrafyasından ötürü denize dayalı ve kara destekli bir genişleme stratejisi takip etmiştir. Denizi esas alan bir strateji de Britanya'ya, diğer imparatorlukların erişemedikleri düzeyde genişleme imkanı vermiş, "Pax Britanika" döneminde İngiltere; doğuda Hong Kong, batıda Kanada ve Batı Hindler Bölgesi (Karaibler), güneyde de Ümit Burnu'na kadar olan coğrafyada hakimiyet kurabilmiştir.

Britanya İmparatorluğu'nun gelişme sürecini ve takibettiği siyaseti dört ana başlık altında inceleyeceğiz:

1) İngiltere'nin bir deniz gücü olarak ortaya çıkışı, 2) İngiliz deniz hakimiyetinin kuruluşu ve "Pax Britanika" dönemi, 3) İngiliz Hakimiyeti'nin sona ermesi, 4) İngiltere yönetiminin deniz siyaseti ve stratejisi.

İlk bölüme geçmeden önce "deniz gücü" ve "deniz hakimiyeti" kavramlarını biraz açmamız faydalı olacaktır.

"Deniz gücü;" en genel tanımıyla

"bir ülkeye, deniz ve okyanus ötelelerine ordu ve ticaret filolarını gönderebilme ve düşmanlarını kendisine tehdit oluşturacak ölçüde aynısını yapmaktan alıkoyma imkanını veren ulusal bir güçtür."¹ Deniz gücüne sahip olmak denizler üzerinde yaşamayı gerektirmez elbette. Ancak bu konumda olan bir devlet, denizi gerektiği zaman istediği gibi kullanır.

"Deniz hakimiyeti" ile anlatılmak istenen daha güçlü ve geniş bir egemenliktir. Denizler hakimi olmak, bu alanda rakipsiz olmayı zorunlu kılar. Deniz gücüne sahip olan ülkeler bölgesel bir kontrol alanına sahipken, deniz hakimiyeti olan ülke küresel düzeyde egemenlik kurar. 16. yüzyıldan itibaren bir deniz gücü olan Büyük Britanya ancak 1815'te deniz hakimiyetine ulaşabilmiştir.²

1-İngiltere'nin Bir Deniz Gücü Olarak Ortaya Çıkışı

İngiltere'nin bir deniz gücü olarak ortaya çıkışı en genel anlamda, Arnold Toynbee'nin kültür ve medeniyet dönüşümünü açıklarken ileri sürdüğü "meydan okuma" ve "cevap verme" tezi çerçevesinde ele alınmalıdır.³ Benzer bir mantıkla, İngiltere'nin bir deniz gücü olmasının temel nedeni, coğrafyasının meydan okumasına karşılık İngiliz insanının bu meydan okumaya vermiş olduğu cevaptır, demek yanlış olmaz. Dolayısıyla, İngiltere'nin yükselişini etkileyen diğer faktörlerin bu esas bağlamında değerlendirilmesi gerekir.

15. yüzyılda doğuya giden ticaret

yollarının Müslüman Türklerin eline geçmesinden sonra dünya ticaret eksenini Portekiz, İspanyol ve Hollandalıların kontrolü altında Akdeniz'den, İngiltere'nin tam merkezinde kaldığı, Atlantik'in doğu yakasına kaydı, İberya (Portekiz ve İspanya) ticaret filolarının deniz aşırı seferlerden elde ettikleri kârlar ve büyük zenginlikler barındıran kolonilere sahip olurken önemli güçlüklerle karşılaşmalarını, ticaret potansiyeline sahip diğer Avrupa ülkelerini büyük bir yarışın içine sürükledi. İngiltere, İspanya, Hollanda ve Fransa'nın taraf olduğu ve bir kaç yüzyıl süren bu yarıştan kazançlı çıkan İngiltere oldu. İngiltere'nin bu başarısının sebeplerini, büyük deniz stratejisti Amiral Alfred Thayer Mahan'ın belirttiği deniz gücünün etkenlerinin İngiltere'nin konumu ile örtüşmesinde aramak yerinde olacaktır. Mahan'a göre deniz gücü şu faktörlerin varlığını zorunlu kılmaktadır:⁴

- Coğrafi konum,
- Fiziki şartlar,
- Toprak parçasının (territory) büyüklüğü,
- Etkin nüfus,
- Toplumun karakteristiği,
- Hükümetin yapısı.

Mackinder'in Kolombo Dönemi⁵ olarak nitelediği ve 15. yüzyılda coğrafi keşiflerin başlamasından itibaren dört asır süren askeri ve deniz hakimiyeti yarışında İngiltere'nin en büyük avantajı, sahibolduğu coğrafi konumuydu. Bu dönemde İngiltere'nin bir ada devleti oluşu jeostratejik açıdan savunmasını kolaylaştırıyordu. Avrupalı rakipleri hiçbir zaman denizden İngiltere'yi işgal edebilecek çapta bir deniz gücüne sahip olamadılar. Dolayısıyla İngiltere, topraklarının bütünlüğünün parçalanması tehlikesinden uzak kalmak suretiyle atılımcı bir politika izleme fırsatına sahip oldu.

Yine aynı mantıkla ve Mahan'ın "Eğer bir ülke coğrafi konumu dolayısıyla

ne kendisini karadan savunmak zorunda ve ne de topraklarını kara üzerinden genişletmek durumunda değilse, dikkatini denize yoğunlaştırabilmesi sayesinde, sınırlarından biri karada olan bir ulusa göre avantajlıdır."⁶ görüşü doğrultusunda düşünecek olursak, Kıta Avrupası'nda bulunan rakip güçlerin İngiltere'ye karşı dezavantajlarını görebiliriz. Mesela Fransa bir yandan İspanya ve Avusturya'ya diğer taraftan Hollanda'ya karşı temkinli olmalıydı. Nitekim sahip olduğu kaynakların büyük bir kısmını kara savunmasına harcamıştır. İspanya ve Hollanda gibi Kıta'daki diğer rakip ülkeler için de durum farklı değildi.

Mahan'ın belirttiği ikinci ve üçüncü faktörler de aslında coğrafi pozisyona bağlı olarak ele alınmalıdır. Zira Mahan'ın listesinde fiziki şartlar; ülkenin kıyılarının körfez ve liman gibi doğal barınaklara sahip olup olmaması, iklimin, sürekli ve süreksiz rüzgarların ve hatta akıntıların deniz gücüne elverişliliğiyle alakalıdır. Toprak parçasının büyüklüğü ise, bir ülkenin sahip olduğu kara parçasının genişliğinden ziyade, denize olan kıyısının uzunluğudur. İngiltere'nin bu şartları üzerinde taşıdığını belirtmek için, onun bir ada devleti olduğunu vurgulamaktan daha öte bir yoruma ihtiyaç yoktur.

Nüfus faktörünün de, bir öncekine benzer bir yoruma ihtiyacı vardır. Mahan'ın nüfus derken kasdettiği gerek askeri ve gerekse ticari alanda denizcilikle uğraşan aktif insan topluluğu, ya da en azından bu potansiyele sahip insanların sayısal varlığıdır. Böyle bile olsa, potansiyel insan sayısının ülkenin toplam nüfusundan bağımsız olması düşünülemez. Dolayısıyla, bir ülkenin nüfusu ne kadar fazla ise onun denizcilikte başarılı olma şansı o derecede yüksektir. İlk üç faktörün aksine, nüfus faktörü ilk başlarda İngiltere için pek de avantaj sayılmamalıdır. Feodal düzenin yıkılmasın-

dan sanayi inkılabına kadar geçen zaman zarfında nüfus ancak birkaç milyon artmıştı. 1700 yılına gelindiğinde 9 milyon olan ülke nüfusu, sanayi inkılabının ilk yıllarının yaşandığı 1800'de 18 milyona ulaştı.⁷ İngiltere'nin nüfusunun azlığı, savaşlarda ve özellikle de bir kara devleti olan Fransa'nın büyük nüfusu karşısında sorun oluyordu.

Ulusun karakteristiği hakkında yapılabilecek değerlendirmeler bilimsel temelden uzak spekülasyonlardan ibaret olsa da, Kolombo Dönemi İngiliz toplumunun merkantilist ideolojiyi çok iyi içselleştirdiğini söyleyebiliriz. Koloni seferleri ve ticaret, özellikle ilk dönemlerde özel teşebbüsün eliyle yapılmasına rağmen oldukça gelişmişti. Burjuva sınıfının öncülük ettiği ticaret o kadar hızlı gelişti ve olumlu etkisi kendini o kadar çabuk hissettirdi ki, aristokrasi de orta sınıf yanında, gelişen ticaret ve kolonileşmeye ortak olmaktan başka çıkar yol bulamadı. Farklı sosyal sınıfların ticareti ortak yürütmeleri de sınıflarası gerilimi yumuşattı ve Fransa'nın aksine ülke içi dayanışma belli bir noktaya kadar sağlanabildi. Bu da güçlü ve istikrarlı bir toplum yapısını beraberinde getirdi.

Mahan'ın belirttiği son faktör olan hükümetin yapısı, İngiltere'nin yükselişinde dönemlere göre farklılık arz etmektedir. İlk olarak Tudor Hanedanlığı denizaşırı ticaretin önemini farketmiş ve zamanlarından İngiliz deniz gücü ve ticareti adına olumlu gelişmeler olmuştu. VII. Henti ticareti ve deniz seferlerini destekledi, birinci sınıf savaş gemileri yaptırdı. Kraliyet Donanması VIII. Henri tarafından inşa ettirildi. Elizabeth dönemi, İngiliz deniz gücü ve ticaretinin yeni bir ivme kazandığı dönemdir. Kraliçe Elizabeth bizzat kendisi denizcilik çalışmalarını ilgilendi, bu sahada politika yapımında etkili oldu. Ancak Elizabeth döneminde bile, İngiltere ulusal bir deniz politikasına sahip değildi. yürütü-

len geçici politikalar ve stratejiler Drake ve Hawkins gibi başarılı kapitanların şahsi gayretlerinden öte gitmiyordu. Stuartların ilk zamanlarında denizcilik alanında görülen zayıflama, şahıs-bağımlı stratejilerden makro düzeyde ulusal politikalara henüz geçilmediğine işaret ediyordu. Bu dönemde denizcilik alanında hükümet tarafından hemen hiçbir adım atılmadı. Buna rağmen, hala özel sektörün elinde olan denizaşırı ticaretin hükümet desteği olmaksızın gelişmesi, daha sonraki dönemlerde hükümetleri bu yönde adım atmaya zorlayacak şaşırtıcı bir olaydır. İlk Stuartlar döneminde kolonileşme ve kumpanyalaşma büyük bir hız kazandı. Ünlü Doğu Hindistan, Virjinya ve Massachusetts Bay kumpanyaları bu dönemde kurulan deniz aşırı şirketlerden sadece bazılarıdır. Elizabeth dönemine has bir özellik olan hükümetin özellikle askeri açıdan desteklediği denizcilik faaliyetlerinin hız kazanmasına rağmen özel sektörün elinde bulunan ticaretin gerilemesi ilk Stuartlar döneminde tersine döndü. Kraliyet Donanması'nın gücü ve önemi zayıflarken deniz ticareti özel girişimcinin elinde büyük bir atılım yaptı.

Hiç şüphe yok ki; İngiliz deniz gücünün ulusal güce dönüştüğü dönem, İngiltere'nin deniz ticaretine ve kolonilere olan bağımlılığının hükümet tarafından ilk defa ciddiye alındığı Cromwell dönemidir. Cromwell döneminde, deniz aşırı ticaretin ne pahasına olursa olsun korunması devlet politikası ve dolayısıyla da deniz stratejisi haline geldi. Güçlü bir donanmaya duyulan ihtiyaç, bu yönde adımlar atılmasını sağladı. Yine bu zamanda, daha önce sadece kumpanyalar vasıtasıyla belli bir kesime ait olan koloniler tüm İngiliz halkının faydasına açıldı. Denizcilik Sözleşmesi (Navigation Act) yayınlanarak, özellikle Hollandalılara karşı İngiliz tüccarlarına devlet koruması sağlandı. Kısacası İngiltere'nin daha ziyade doğuya yö-

nellik deniz ticareti halkın en önemli geçim kaynağı haline geldi.

Aynı şekilde, İngiliz ekonomisinin Atlantik sektörü 18. yüzyıl boyunca düzenli olarak gelişti ve savaş sırasında kazanç ile gücün, ticaret ile egemenliğin birbirinden ayrılmaz olduğunu benimseyen bir yönetimin sürdürdüğü politikalarından yararlandı.⁸

2-İngiliz Deniz Hakimiyetinin Kuruluşu ve Pax-Britanika Dönemi

Birinci bölümde anlatılan sebeplere binaen İngiltere rakiplerini, yani İspanya, Hollanda ve son olarak da 1815 yılında Napolyon'un liderliğindeki Fransa'yı devre dışı bırakarak, 19. yüzyıl boyunca sürecek olan deniz hakimiyetini kurmayı başardı. Roma İmparatorluğu benzeri bir hakimiyet kuran İngiltere'nin bu dönemdeki gelişmesi öyle göz kamaştırıcıydı ki, tarihçiler tarafından (Pax-Romana'yı çağrıştıran) Pax-Britanika olarak adlandırılmayı çoktan hak etmişti. Paul M. Kennedy Pax-Britanika'yı; "Eğer tarihte Britanya'nın dalgalara 'hükmettiği' bir dönemden söz etmek mümkünse bu Napolyon'un son yenilgisinden sonra başlayan dönemdir." şeklinde özetlerken ek bir tavsiye ihtiyacı bırakmıyordu.

Pax-Britanika'nın kendine has üç özelliğinden bahsetmek mümkündür. Bunlar; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin yaşadığı Sanayi İnkılabı, tüm dünyayı kontrol edebileceği stratejik üsleri ve artan ülke menfaatlerini daha iyi koruyabilmek için misyonunda bir değişiklik olan Kralliyet Donanması'dır.

İngiltere, sanılanın aksine Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan büyük bir kayıpla çıkmamıştı. Atlantik'in batı kısmında, büyük bir koloniyi kaybetmişti, ancak İngiltere'de başlayan Sanayi İnkılabı süreci her kaybı telafi edebilecek boyutlara ulaşmıştı. Nitekim, Sanayi Devrimi'nden sonra, İngiltere'nin bağımsız Birleşik Devletler'le

olan ticareti katlanarak arttı. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk yarısında dünyada tek endüstrileşmiş ülke olan Büyük Britanya, Kıta Avrupası'ndaki rakiplerinden adeta farklı bir boyutta yaşıyordu. Endüstrileşmenin doğal bir sonucu olarak deniz ticareti de hızla gelişmeye başladı. 1815-1870 yılları arasında İngiltere'nin endüstri, ticaret, gemi sanayi ve finans sahasında rakibi yoktu. Bu dönemde İngiltere dünya kömür üretiminin 3/4'ünü, demir üretiminin yarısını ve çelik üretiminin 5/7'sini karşılıyordu. Londra merkezli İngiliz ticareti Latin Amerika, Doğu Akdeniz, Afrika, Uzak Doğu ve Avustralya'ya kadar genişledi. Londra, uluslararası finans merkezi haline gelirken Şangay'da, San Fransisko'da ve Singapur'da Londra'ya bağlı şubeler açıldı.⁹ Adam Smith ve David Ricardo gibi liberal ekonomik düşünürlerin etkisiyle, İngiliz ekonomi politikası merkantilizmden serbest ticarete kayd.

Denizlerde rakibi olmayan İngiltere'nin bu dönemdeki deniz ticareti siyaseti "denizlerin özgürlüğü" ilkesi doğrultusunda şekillenmişti. Ticaret ne kadar serbest bırakılırsa o kadar çok oluyor ve ne kadar çok olursa da İngiltere o kadar kârı çıkıyordu. Bunun doğal sonucu da, İngiltere'nin tarihte hiç olmadığı kadar ticarete bağımlı hale gelmesiydi. Elbette Pax-Britanika döneminde bu bağımlılığın getireceği yükün farke edilmesi oldukça uzak bir ihtimal olarak kaldı.

Ticaretin dünya çapına yayılması ve dönemin karadan ulaşılabilecek iletişim imkanlarının yetersizliği nedeniyle Britanya, ticaretini daha iyi koruyabilecek ve dünya çapında bir kontrol mekanizması oluşturabilecek deniz aşırı üsler elde etmeye başladı. Bu üsler öyle iyi seçilmiş stratejik noktalarda bulunuyorlardı ki onların durumunu en iyi Amiral Fisher'in "bu üsler dünyayı kilitleyen anahtarlarıdır" sözü tarif etmektedir.¹⁰

Holigoland, Malta ve Ege Adaları Kuzey denizi ve Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarını korumaya matuftu. Atlantik'te; Gambiya, Sierra Leone ve Ascension, güneyde; denizcilik tarihinin en stratejik noktası sayılan Unit Burnu, Hint Okyanusu'nda; Mauritius, Seychelles ve Seylan ve daha doğuda Mallacca İngiltere için hayati önem taşıyan Hindistan ve Asya'ya giden yollara hakim üslerdi. Batı Hindler'de; St. Lucia ve Tobago'ya ek olarak Guyana ele geçirilmişti.

İngiltere'nin kazanımları bunlarla bitmiyordu. Çin Denizi'ne batıdan ulaşımı sağlayan en önemli girişi kontrol eden Singapur 1819'da, Cape Horn ve çevresini kontrol eden Falkland Adaları 1833'te, kuzul Deniz'e güneyden tek giriş olan Aden 1839'da ve Hong Kong 1841'de İngiltere'nin eline geçmişti. Jeostratejik açıdan hayati önem arzeden Lagos, Fiji, Kıbrıs, İskenderiye, Mombasa ve Zanzibar bilahare Britanya tarafından üs olarak işgal edildi.

Bu üslerin hiçbirisi rasgele seçilmemişti. Her biri ya ticareti korumak ve geliştirmek ya da rakip devletleri kontrol etmek suretiyle İngiltere'nin menfaatlerini destekleyecek stratejik merkezlerdi. Mesela 1877-88 Osmanlı-Rus savaşından sonra üs haline getirilen Kıbrıs, İngiltere ekonomisinin belkemiği olan Asya ticaretinin Rusya tarafından baltalanmasını engellerken; Zanzibar, Doğu ve Batı Afrika kıyılarında devriye gezen gemiler için merkez olarak kullanılıyordu.

Pax-Britanika döneminin üçüncü önemli ayağı Kraliyet Donanması'dır. Bir dünya devleti olan İngiltere'nin donanması da bu amaca yönelik olarak tüm dünyaya yayılmıştı. 1848 yılında İngiltere'nin; Pasifik'te 12, Batı Hindler'de 10, Güney Amerika sahillerinde 14, Batı Afrika Sahilleri'nde 27, Ümit burnu'nda 10, Akdeniz'de 31, Doğu Hindler ve Çin bölgesinde 25 ve Britanya Adaları çevresinde de 35 gemisi devriye geziyor, üsler ara-

sındaki iletişimi sağlamakla birlikte, dünya çapından İngiltere'den habersiz ve izinsiz bir adım atılmasını engelliyordu. Tabir caizse, İngiltere 19. yüzyılda dünya jandarmalığı rolünü üstlenmişti.

Kraliyet Donanması'nın Britanya Adaları'ndan bu kadar uzak yerlerde sefer halinde bulunabilmesi, İngiltere'nin potansiyel rakiplerinin bu dönemde bir tehdit oluşturmaktan oldukça uzak olmalarına bağlıdır. Kıta Avrupası'nda, Fransa'nın devre dışı bırakılmasıyla güçler dengesi kurulmuş, Avrupalı devletler kendi iç problemlerine öncelik vermişlerdi. Zaten Britanya donanması "iki güç standardı"ni çok rahat bir şekilde koruyordu. Yani Kraliyet Donanması, kendisinden sonraki en büyük iki yabancı donanmanın gücüne eşit bir yapıya sahipti.

Tıpkı ticarete aşırı bağımlılığın dezavantajlarının gözardı edildiği gibi, bu dönemde İngiliz politika yapımcıları aşırı yayılmanın doğuracağı olumsuz sonuçları öngörece kadar bilgi ve tecrübeye sahip değildiler.

3-İngiliz Deniz Hakimiyeti'nin Zayıflaması ve Britanya İmparatorluğu'nun Çöküşü

Alfred Mahan'ın 19. asrın son yıllarında yayınladığı ve "geçmişte deniz gücü kara gücünden daima daha etkili olmuştur ve bu gelecekte de değişmeyecektir" eksenli görüşlerini içeren kitabı gerek İngiltere'de ve gerekse kıta Avrupası'nda büyük yankı uyandırmıştı. Ancak Mahan'ın kitabından birkaç yıl sonra yayımlanan Halford Mackinder'in bir makalesi tam aksi görüşleri ifade ediyordu. Mackinder'e göre dört yüzyıl süren Kolombo Dönemi'nin sonuna gelmişti ve insanlık yeni bir dünyanın eşliğindeydi. Verimlilik ve dahili gelişme yayılmacılığın yerini alacaktı. Döntyüz yıl boyunca dünya ticareti denizde geliştirdi, tüccarlar denize ya-

kin yerlerde yaşadılar, askeri ve siyasi değişiklikler hep deniz gücünden etkilendi. Ancak şimdi endüstrileşmeyle, tren yollarıyla, yatırımlarla, yeni tarım ve madencilik teknikleriyle farklı bir dönem başlamıştı ve merkezi Asya bu dönemde eski önemine kavuşacağı benziyordu. Daha sonra Haushoffer ve diğer Nazi strateji yapımcıları gibi, "heartland"a vurgu yapan Mackinder'e göre:

"Deniz gücü, eğer güçlü bir endüstri temeline ya da sayısal insan gücüne dayanmıyorsa, yeni çıkar çatışmalarında ofansif niteliğini kaybedecektir... Başarılı güçler sağlam bir endüstri temeline dayanan güçler olacaktır. Dolayısıyla bir ülkenin kıta merkezli ya da ada olması önemli değildir. Endüstriyel tabana, yatırım ve bilgi gücüne sahip olan insanlar diğerlerini altedeceklerdir."¹¹

Mackinder başarılı bir öngöründe bulunmuştu. Zira, Britanya'nın zirveye ulaştığı dönemde sahip olduğu özellikler ve ayrıcalıklar, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren erimeye başladı. İngiltere'nin dünya çapındaki nisbi gücü zayıfladı, çünkü:

a- Diğer devletler çok geniş kaynakları ve sahip oldukları büyük çaptaki insan gücü ile hızlı bir sanayileşme sürecine girmişler, bu da İngiltere'nin ekonomik gücüne dayanan deniz hakimiyeti üstünlüğünü sona erdirmişti,

b- Değişen şartlar neticesinde, deniz gücünün kendisi zaten kara gücüne oranla zayıflıyordu.

19. yüzyıl boyunca Kıta Avrupası'ndan önemli değişiklikler oldu. Almanya ve İtalya birliklerini kurdular ve özellikle Almanya tarihte eşine ender rastlanır bir gelişmenin içine girdi. Britanya'nın yükselen yeni devletler arasındaki diğer rakibi, bir zamanlar kolonisi olan Birleşik Devletler'di. 20. yüzyılın ilk on yılında Almanya'nın toplam üretimi İngiltere'ninkine yaklaşırken, Birleşik Devletlerin üretimi Almanya ve İngiltere'nin toplam üretimlerini geride bırakmıştı bile. Nitekim, 1913

yılında İngiltere, Amerika'nın toplam çelik üretiminin (ki çelik, sanayinin en önemli hammaddesi idi) sadece 1/4'ü kadar üretim yapabiliyordu.

Sanayileşmeye başlayan rakip devletlerin nüfuslarında da büyük bir patlama oldu. 1900 yılında Britanya İmparatorluğu'nun toplam 52 milyonluk beyaz insan nüfusu, ABD ve Rusya ile boy ölçüşmek şöyle dursun Almanya'ninkine bile erişemiyordu.

Son gelişmeler, yeni dünya devinin Amerika olacağını çoktan göstermişti bile. 1904 yılında Amerika'yı ziyaret eden İngiliz gemi dizayncısı Sir William White, Amerikan tersanelerinde 14 savaş gemisinin ve 13 krüvazörün aynı anda üretildiğini görünce şaşkınlığını ve hayranlığını gizlemeyerek şöyle demişti: "Kolonilerimizin yardımı olmadan Amerika ile denizlerde bir rekabete girmemiz imkansızdır."¹² Birleşik Devletler; Latin Amerika ve Karaibler Denizi'ni kontrol altına almak suretiyle batı yarımküresindeki İngiliz deniz hakimiyetini sona erdirmişti. Uzakdoğu'da ise yükselen güç Japonya oldu. Almanya'nın son çıkışları Avrupa'daki güçler dengesini sona erdirirken; Rusya, endüstrileşmenin verdiği enerjiyle ve stratejik demiryolu ağı ile Asya'yı yeniden keşfeder gibiydi. Bu demiryolları sayesinde, İngiltere'nin ticaretinin bel kemiği olan, yüzyıllar boyunca deniz haricinde müsait bir ulaşımı bulunmayan Çin ve Hindistan üzerinde direkt kontrol kurabilecek potansiyele sahip oldu.

Demiryollarının Avrupa için önemi de küçümsenemez. Zira gelişen demiryolu ve ulaşım imkanları sayesinde, İngiltere'nin en büyük savaş kozu olan denizden abluka politikası kendiliğinden önemini yitirmişti. Hatta deniz aşırı ticarete bağımlı hale gelmiş olan İngiltere, yüzyıllar boyunca etkin bir şekilde kullandığı abluka silahının kendisine doğru çevrilmesinden muzdaripti. Amiral Fisher İngiltere'nin bu kritik durumunu "Eğer do-

nanmamız mağlup edilirse bizi endişelendirmesi gereken, ülkemizin işgal edilmesi değil, karşı karşıya kalacağımız açlık tehlikesi olmalıdır.”¹³ sözleriyle özetliyordu.

İngiltere'nin pozisyonunu zayıflatan diğer bir unsur da, rakip devletlerin bu dönemde sayısal ve kalifiye insan gücü merkezli “Prusya tipi” ordular hazırlamaya başlamış olmalarıydı. Sınırlı bir nüfusa sahip İngiltere'nin bu tip bir ordu kuramayacağı, kursa da onu besleyemeyeceği aşıkardı. Zaten bu dönemde İngiltere ordusu, Kıta Avrupası'nın en zayıf devletlerinden olan İsviçre ordusu ile bile boy ölçüşemezdi. Hatta bu durum, “eğer İngiltere, Almanya sahillerine asker çıkaracak olsa, Bismarck yerel Alman polisine emir verir ve İngiliz askerlerinin hepsini tutuklatır” gibi alaycı bir üslupla ifade ediliyordu.

Yeni yükselen güçlerin kolonileşme de de Britanya'ya rakip olmalarıyla, İngiltere usulü harp, yani denizden abluka, koloniler kurma ve sahip baskınları artık tarihe karıştı.

Tüm bu gelişmeler karşısında köşeye sıkışıp kalan İngiltere'nin yapabileceği fazla bir şey yoktu. Amiral Fisher'in “herşeye sahip bir şekilde her yerde olamayız”¹⁴ sözleriyle ifade ettiği bir gerçeği İngiliz deniz kuvvetleri de çok iyi bir şekilde anlamıştı. İngiliz Amirallığı, doğru bir şekilde, işe öncelikleri tesbit etmekle başladı. Karşı konulmaz bir güce sahip olan Birleşik Devletler'e karşı İngiltere'nin hiçbir şansı yoktu. Yapılacak tek şey; ABD ile ilişkilerin bozulmamasına gayret etmek, bunu sağlamak için de Atlantik'i ona bırakmaktı. Uzakdoğu'da Japonya, İngiliz ticaretinin özü olan Pasifik'i tehdit edebilecek nitelikteydi. Ancak İngiltere'nin merkezden oldukça uzakta bulunan Pasifik'te Japonya ile gireceği bir mücadeleyi de kaldırabilecek durumu yoktu. Nitekim İngiliz yetkililer Rusya'ya karşı Japonya ile bir ittifak kurmaktan başka çıkar yol bulamadılar. Rusya ve

Fransa'dan gelebilecek tehlikeler, Akdeniz'deki İngiliz üsleri ile hala bertaraf edilebilir nitelikteydi. Gerileme döneminde, İngiltere için birinci derecede tehdit oluşturan unsur, İngiliz yetkililerin de kabul ettiği gibi Almanya idi. Bu tehdidi bertaraf edebilmek için İngiliz hükümeti yeni düzenlemelere girişti. Bu meyanda; Avustralya, Çin ve Doğu Hindler istasyonları, Singapur merkezli “Doğu Filosu” olarak; güney Atlantik, kuzey Amerika ve Batı Afrika istasyonları da Ümit Burnu merkezinde birleştirildi. Bu şekilde, aşırı yayılmanın getirmiş olduğu yük, burada bulunan güçlerin Britanya'ya aktarılması suretiyle, hafifletilmeye çalışıldı.

İngiltere'nin savunma amaçlı attığı ikinci adım Kıta Avrupası ile ilgiliydi. Yükselen Alman tehdidine karşı Fransa ile ittifak kurdu. Zira İngiltere, Fransa'yı Avrupa'da denge unsuru olarak görüyor ve onunla Alman tehdidini bertaraf etmeye çalışıyordu. Yüzyıllar önce Kraliçe Elizabet'in İspanya tehdidine karşı ve kıta içi dengeleri gözeterek, “Fransa'nın yokolduğu gün, İngiltere'nin ölümünün bir önceki günüdür” sözü hiç değiştirilmeden, Almanya'ya karşı kullanılabilirlikti. İngiliz-Fransız ittifakının altında yatan mantık bundan sonraki yıllarda (özellikle Dünya Savaşları sırasında) Amerika'nın İngiltere yanında yer almasını zorunlu kılacaktır. Başka bir ifade ile; Fransa İngiltere için ne idiyse, İngiltere de Amerika için o olacaktır.

İngiltere'nin yıllar boyunca denizlerde götüğü iki güç standardı da artık Kraliyet Donanması için hoş bir anıdan öte bir şey ifade etmiyordu. Çünkü İngiltere'nin donanma konusunda ABD'ye yetişmesi mümkün değildi. Dolayısıyla da, Alman deniz kuvvetlerini gözetmek ve Kuzey Denizi'ni Alman hegemonyasından koruyabilmek gibi bölgesel nitelikli stratejiler geliştirmekten başka yapabileceği bir şey yoktu.

Kısaca özetlemek gerekirse, gerileme döneminde İngiltere'nin deniz siyaseti, temkinli bir geri çekilmeden ibaretti. İngiltere'nin boşalttığı yerlere vakit geçirilmeden diğer güçler tarafından dolduruluyordu.

4-İngiliz Yönetiminin Deniz Siyaseti ve Stratejisi

İngiltere gerek etken bir güç olduğu ve gerekse savunmada kaldığı dönemlerde, coğrafyasının kendisine sağladığı avantajları askeri bir stratejiye dönüştürmede oldukça başarılı oldu. Coğrafyasının İngiltere'ye sağladığı en büyük avantaj, ilk bölümde de belirtildiği gibi, denizlerle çevrili olmasından dolayı dışarıdan gelebilecek tehlikelerden emin olmasıydı. Dolayısıyla tarih boyunca İngiltere, İspanyolların Armada ile ve Napolyon'un da Trafalgar'da giriştikleri teşebbüsler haricinde ciddi bir işgal edilme, ya da toprak kaybetme endişesi yaşamadı. Ancak İngiltere'nin toprakları kadar hayati önemi haiz olan ticareti hakkında aynı şeyleri söylemek doğru olmaz. Deniz ticareti İngiltere'nin "konvoy sistemi"ne geçişine kadar, gerek rakip devletlerden ve gerekse korsanlardan gelebilecek saldırı ve yağma tehditlerine açıktı. Bu nedenle İngiliz Deniz Stratejisi, hem barış ve hem de savaş döneminde, açık deniz ticaretini korumak üzere kurulmuştu.

Kıtadaki büyük güçlerin karadaki sınırlarının, onların denize konsantre olmalarını engellemesi de coğrafyasının İngiliz Deniz Stratejisi'ne sağladığı başka bir avantajdır. Dolayısıyla ne İspanya ve Hollanda ve ne de Fransa ve Almanya en güçlü dönemlerinde bile denizlerde İngiltere'den daha üstün olamamışlardır.

İngiltere'nin Atlantik'in kuzeyine hakim olan bir bölgede Avrupa'yı denizden kontrol etmeye elverişli konumu da İngiltere'ye ayrı bir stratejik avantaj sağlıyordu. 17. ve 18. yüzyıllarda

bir ticaret devi sayılan Hollanda, tek geçim kaynağı olan ticaret seferlerini gerçekleştirmek için İngiliz Kanalı'nı geçmek zorundaydı. Britanya adasının kuzeyinden dolaşması o günün şartlarında, gerek fırtınalara açık olması ve gerekse yolun uzaması bakımından imkansız gibi bir şeydi. Dolayısıyla da İngiltere'nin iyi niyetine bağlıydı. Benzer şekilde İngiltere, Fransa'nın Atlantik kıyılarını da kontrol edebilir nitelikteydi. Bununla birlikte Fransa'nın Akdeniz'e de kıyası olması, deniz gücünün bir bütünlük arzemesini engelliyordu. Fransa'nın, Atlantik'te ve Akdeniz'de bölünmüş olan deniz gücünü birleştirmesinin tek yolu, İngiltere tarafından Gibraltar istasyonu ile kontrol edilen Cebel-i Tarık'tan geçmekti.

İngiltere'nin savaşlar sırasındaki en önemli silahı, güttüğü abluka stratejisiydi. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca yapılan savaşlarda İspanya'yı ve Fransa'yı, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında da Almanya'yı bu strateji ile yıpratmıştı. Ancak abluka stratejisi, Kolombo Dönemi diye nitelenen endüstrileşme öncesi dönemin bitişi ile son buldu. Gerek tren yolları ve gerekse Almanya'nın denizaltıları (U-boat), İngiltere'nin denizden uyguladığı abluka politikalarını etkisiz hale getirdi.

İstasyon (üs) politikası da Britanya'nın deniz hakimiyeti kurduktan sonraki dönemde etkili bir biçimde uyguladığı stratejilerden biriydi. Büyük toprak parçalarını kontrol etmektense, stratejik ve deniz ulaşımı olan noktalara sahip olmanın daha kolay ve faydalı olacağını farkederek İngiliz hükümeti, dünyanın değişik bölgelerinde üsler kurdu. Daha önce de belirtildiği gibi; Nova Scotia ve St. Lucia ile Atlantik'in batı yakasını kontrol eden İngiltere; Gibraltar, İskenderiye, Minorca, Malta ve Kıbrıs'la Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarını koruyordu. Ümit Burnu ile Afrika kıyılarını, Aden ile Kızıldeniz'i ve

dolayısıyla dünya petrol kaynaklarını, Seylan, Malacca ve Singapur-la da Çin ve Hindistan üzerinde İngiliz usulü hegemonya kurmuştu.

İngiltere'nin bir kara devleti olmamasının ve nüfusunun azlığının İngiliz Deniz Siyaseti üzerinde olumsuz etkileri de vardır. Herşeyden önce İngiltere'nin bir kara ordusu yok denebilecek kadar azdı. Sadece deniz gücüyle de, kara bağlantıları olan rakip güçler karşısında kesin zaferler elde edemiyordu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda olduğu gibi deniz ablukalarının yetersiz kaldığı zamanlar da oluyordu.

İngiltere'nin bu dezavantajları en aza indirmek için geliştirdiği politika, Avrupa'daki güçler dengesini de gözetken geçici ittifaklar sistemiydi. İspanya ile savaşa girdiği zaman Fransa ile ittifak kurarken, Fransa'ya karşı Hollanda'yı ve Hollanda'ya karşı Fransa'yı yanına almıştı. Yedi Yıl Savaşı'nda olduğu gibi; Fransa, Avusturya ve Rusya ittifakına karşı Almanya (Prusya) ile yakınlaşan İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı Fransa ile müttefik olmuştu. İttifakların sürekli olmaması, İngiliz ittifak politikasının en önemli özelliği olmuştur. Zira, bir İngiliz yetkilinin dediği gibi "İngiltere'nin sürekli dostları yoktur, ama sürekli çıkarları vardır."

İttifak politikasının en önemli getirisi, savaş sırasında düşmanın İngiltere'ye karşı dikkatinin yoğunlaşmasını engellemektir. Bu bazen Yedi Yıl Savaşı'nda olduğu gibi, müttefik ülkeye yapılan maddi yardım ile oluyor bazen de İngiliz askerlerinin bizzat Avrupa'da savaşmaları şeklinde gerçekleşiyordu. İttifak kurulmadığı dönemlerde ise, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda olduğu gibi İngiltere'nin sonu hüsrana oluyordu.

İngiltere, bazen yöneticilerinin basiretsizliği ve "Blue Water" ekolünün etkisi ile tecrit yanlısı politikalar iz-

lese de; Avrupa tarihini incelendiğinde İngiltere'nin başarısının diplomasi ve askeri stratejiyi birlikte çok iyi kullanmasına bağlı olduğu görülecektir. Yani İngiltere'nin güçlü olduğu dönemlerde, bir yanda Avrupa içi gelişmeler temkinli bir şekilde takip edilirken, diğer yandan İngiltere ticareti Avrupa'dan bağımsız olarak ilerlemesini sürdürmüştür.

Son olarak İngiltere hakkında şu genellemelere varmamız yanlış olmayacaktır:

1-Tarih boyunca İngiliz deniz gücü ve politikası, İngiliz ekonomisi ile büyük bir paralellik arz etmiştir. Ticarete bağımlı hale gelen ekonomi aynı zamanda, İngiliz deniz politikasını da birinci derecede etkilemiştir.

2-İngiliz deniz siyaseti, coğrafyanın askeri ve siyasi strateji üzerindeki etkisini açık bir şekilde göstermektedir.

3-Kıta Avrupası'na yönelik diplomasi ve denizlerde güttüğü strateji ile İngiliz siyasetinin ayrılmaz ikilidir. Bir ada devleti oluşunun getirmiş olduğu dezavantajlar, İngiltere'yi ittifaklar aramaya zorlamış, müttefiksiz kaldığı dönemlerde İngiltere ağır kayıplara uğramıştır.

4-Sanayi İnkılabı sürecini ilk yaşayan ülke olması, İngiltere'ye rakiplerine karşı çok önemli bir avantaj sağlamış ve İngiltere'yi dünyanın tek kutbu haline getirmişti. Ancak diğer güçlerin de endüstrileşmesiyle bu fark kapanmış, çok kutuplu dünyada İngiltere savunmaya geçmek zorunda kalmıştır.

5-"Heartland" merkezli güçler endüstrileşme sonrası dönemde hızla yükselirken, İngiltere gibi "rimland" temelli politikalar takibeden ülkeler nisbi güçlerini kaybetmişlerdir.

6-Britanya'nın aşırı yayılması, diğer tüm imparatorluklarda olduğu gibi çözülmeyi de beraberinden getirmiştir.

DIPNOTLAR

- 1-H.W. Richmond, *Statesmen and Sea Power*, (Oxford:1946), sh. ix
- 2-Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of the British Naval Mastery*, (Londra:1976), sh.9
- 3-Lawrence Birken, *Understanding Western Civilization*, (ABD:1995), sh. 12
- 4-A. T. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History*, (Boston:1904), sh. 25-89.
- 5-Paul M. Kennedy, a.g.e., sh.18
- 6-A. T. Mahan, a.g.e., sh.25
- 7-Paul M. Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Ankara:1996), sh.117
- 8-Paul M. Kennedy, a.g.e., sh.99
- 9-Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of the British Naval Mastery*, (Londra:1976), sh.151
- 10-Paul M. Kennedy, a.g.e., sh.154
- 11-Halford Mackinder, *Geographical Pivot of History*, *Geographical Journal*, xxiii, no:4, Nisan 1904, sh. 274
- 12-*The Naval and Military Record* (Londra), 5 Ocak 1905
- 13-Paul M. Kennedy, a.g.e., sh.289
- 14-Marder, *Dreadnought to Scapa Flow*, sh. 289